

1

Koulutus suomalaisessa luokkatutkimuksessa

Johdanto

Heikki Silvennoinen, Janne Varjo & Mira Kalalahti

Motto:

Ilman yhteiskuntaluokkia on vaikea ymmärtää, miten yksilöt toimivat ja tekevät valintoja yhteiskunnassamme (Erola 2010c, 44).

Johdanto

Yhteiskuntien luokkarakenne ja luokka-asetat sekä niiden tuottamat elämänmahdollisuudet ovat sosiologian peruskysymyksiä. Sosiaalinen stratifikaatio eli yhteiskunnallinen kerrostuneisuus tarkoittaa yhteiskuntien sisäistä jakautumista elinmahdollisuuksien (esimerkiksi tulot tai omaisuus), vallan ja sosiaalisen arvostuksen suhteen. Sosiologiassa tätä jakoa on kuvattu perinteisesti yhteiskuntaluokan käsitteellä. (Savage 2015.) Erik Olin Wrightin (2005; ks. myös Kahma 2011) mukaan yhteiskuntaluokka on yhtäältä *subjektiivisen aseman ilmaisu*. Tällöin luokka liittyy käsitykseen siitä, miten yksilöt tai ryhmät sijoittuvat yhteiskunnan sosiaalisessa hierarkiassa. Toisaalta luokka on objektiivinen asema, jota määrittää materiaallinen epätasa-arvo ja erilaisten hyödykkeiden jakautuminen. Kolmanneksi luokka on henkilökohtainen selitys taloudellisille olosuhteille, jotka asettavat ehdot tulonmuodostukselle. Neljänneksi historiallisessa perspektiivissä yhteiskuntaluokilla kuvataan epätasa-arvoisia

yhteiskuntia. Viidenneksi luokka on ohjelmallisesti taloudellisen sorron ja riiston perusta.

Kasvatus ja koulutus ovat merkittäviä yhteiskunnan sosiaalista kerrostumista ja yksilöiden luokka-asemia selittäviä tekijöitä, minkä vuoksi koulutussosiologialla ja luokkatutkimuksella on useita risteyskohtia. Valikoituminen koulutuksessa ja hankitun koulutuksen yhteys ylisukupolvisen sosiaaliseen liikkuvuuteen ovat tyypillisimmät risteyskohdat. Useissa maissa tehdyt tutkimukset todentavat yhteiskuntaluokkien väliset suhteelliset erot koulutuksen hankkimisessa enemmän tai vähemmän pysyviksi: ylemmistä yhteiskuntaluokista ponnistavien koulutusura on säännönmukaisesti muita pidempi ja saavutetun tutkinnon taso korkeampi (Becker 2003; Breen & Goldthorpe 2001; Marshall, Swift & Roberts 1997; Shavit & Blossfeld 1993; Shavit ym. 2007; ks. Naumanen & Silvennoinen 2010). Luokkatausta vaikuttaa nuoren koulumenestykseen, koulutusvalintoihin ja lopulta valikoitumiseen eri tavoin arvotetuille jatkokoulutusreiteille. Koulumenestystä ja valintoja voidaan selittää osittain koulukulttuurilla: keski- ja yläluokkaisissa perheissä oma kotikulttuuri on lähempänä koulukulttuuria kuin työväenluokkaisien perheiden kotikulttuuri (Bourdieu & Passeron 1977). Keski- ja yläluokkaisten perheiden lapsille ja nuorille on koulukilpailussa selvää etua kulttuurisesta taustastaan. Tämä ero havaitaan niin perusopetuksessa kuin yliopisto-opinnoissakin (Bourdieu 1984; Nori 2011; Seppänen ym. 2015).

Koulukulttuurin tärkeimpiä määrittäjiä ovat käytetty kieli ja koulun toimijat eli opettajat ja rehtorit sekä opetussuunnitelma. Sekä koulun itsestään selvänä otettu kieli että lasten kotiympäristössään oppima ja käyttämä kieli ovat luokittuneita (Bernstein 1971, 1975, 1996; Bourdieu 1984, 1991; Bourdieu & Passeron 1977). Opettajat tulevat vaikuttaneeksi koulukulttuuriin yhtäältä oman luokka-asemansa ja toisaalta opetussuunnitelman kautta. Opettajat ja rehtorit edustavat keskiluokkaa ja sen kulttuurista koodistoa ja odotuksia, jotka työväenluokkaiset lapset voivat tuntea vieraiksi. Opetussuunnitelmat otetaan varsin yleisesti annettuina ja niitä pidetään jokseenkin puolueettomina, vaikka tosiasiansa ne ovat muotoutuneet paitsi perinteiden voimasta myös poliittisten päätösten tuloksena. On sosiologisesti mielekäästä kysyä, minkä yhteiskunnallisten ryhmien käsitykset oikeasta ja tarpeellisesta tiedosta opetussuunnitelmiin päätyvät sekä miten käsitys sivistyksestä ja koulun tavoittelemasta mallikanalaisesta on muotoutunut. Koulusivistys ei ole yhteiskuntaluokkien vaikutuksesta vapaa ideaali. (Apple 1979, 1982.) Yhteiskuntaluokkien vaikutusvalta opetussuunnitelmiin ja koulutuspolitiikkaan ylipäätään ei ole yhtäläinen. Koulutuspoliittista valtaa käyttävät keskiluokkaiset toimijat, mikä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että koulutuspolitiikka ajaisi ainoastaan keskiluokan etua.

Suomalaisessa luokkatutkimuksessa koulutusta on tarkasteltu pääasiassa yhteiskunnallisiin asemiin valikoitumisen ja sosiaalisen liikkuvuuden näkökulmasta. Toisaalta kasvatustieteissä ja sosiologiassa on tehty kouluun ja koulutusjärjestelmään liittyvää tutkimusta, jossa yhteiskuntaluokat ja erilaiset luokkakulttuurit ovat tarkastelussa ainakin jollain tavalla mukana. Tässä luvussa tarkastelemme suomalaisen luokkatutkimuksen vaiheita sekä tarkastelemme sitä, miten koulutus on otettu suo-

malaisessa luokkatutkimuksessa huomioon yhtenä ulottuvuutena. Samalla taustoitamme myös yhteiskuntaluokkien ja luokkarakenteen tutkimisen paradigmoja. Osoitamme miten yhteiskunnan rakenteen ja koulutuksen välisiä yhteyksiä käsittelevä 2020-luvun koulutussosiologinen tutkimus perustuu edelleen sosiologian klassikoille ja heidän ajattelulleen. Tämän jatkumon ymmärtäminen on mielestämme keskeistä suomalaisen koulutussosiologian itseymmärryksen ja paradigmaattisen uudistumisen näkökulmista.

Yhteiskunnallisiksi tai sosiaalisiksi luokiteltavien ilmiöiden ja koulutuksen väliset suhteet eivät kuitenkaan rajoitu sosiologisen luokkatutkimuksen alueelle. Sosiaalista liikkuvuutta ja koulutuksen periytyvyyttä on tutkittu Suomessa paljonkin, mutta enimmäkseen soveltamatta analyysissä suoranaisesti luokkateorioita – on puhuttu väljemmin ”sosiaalisen taustan” ja vanhempien koulutustason vaikutuksista koulumenestykseen, koulutusuralla etenemiseen ja tutkintoina realisoituihin saavutuksiin (esim. Hautamäki 1982, 1984; Kivinen, Hedman & Kaipainen 2007; Kivinen & Rinne 1995; Kuusela 1986; Nori 2011).

Suomessa pyrkimys tasa-arvoon on varsin vahvaa niin väestön keskuudessa kuin harjoitetussa politiikassakin. Myös usko jo saavutettuun mahdollisuuksien tasa-arvoon on laajalti omaksuttu. Kansainvälisten vertailututkimusten mukaan tuolle uskolle on myös perusteita. 2000-luvulla näyttää kuitenkin siltä, että edellisen vuosisadan tasa-arvoistumiskehitys ei jatku entiseen tapaan, vaan tuttujen yhteiskunnallisten jakojen oheen on kehkeytynyt uusia eriarvoisuuksia. Tämän vuosikirjan tutkimuksissa raotetaan näennäisen tasa-arvon verhoa, joka on paljolti peittänyt taakseen yhä merkittävämmän kysymyksen yhteiskuntaluokasta ja sen vaikutuksesta ihmisten koettuihin todellisuuksiin ja elämänkulkuihin. Toivommekin, että Koulutus ja yhteiskuntaluokka -teos löytää yleisönsä kasvatus- ja yhteiskuntatieteilijöitä laajemmasta piiristä.

Yhteiskuntaluokka kasvatussociologian tutkimuskohteena

Karl Marx, Max Weber ja Emile Durkheim nostivat yhteiskunnan luokkarakenteen, erilaiset luokka-asetat ja niiden tuottamat elämänmahdollisuudet sociologisen tutkimuksen keskiöön. Sociologian klassikot jättivät kytkemättä koulutuksen merkityksen yksilön luokka-asetaan tai yhteiskunnan hierarkkisen rakenteeseen. Luokan ja koulutuksen yhteys alkoi tiivistyä vasta myöhemmin empiirisen tutkimuksen myötä.

Yhteiskuntaluokkia käsittelevä klassinen sociologinen tutkimus on jakautunut kahteen perinteeseen: marxilaisessa tutkimuksessa on painotettu tuotantosuhteiden – eli tuotantovälineiden omistamisen ja vallan – roolia. Weberiläisessä tutkimuksessa on puolestaan kiinnitetty huomiota markkinakapasiteettien – esimerkiksi ammatin, tulojen ja koulutuksen – merkitykseen. Karl Marxin ja Max Weberin lisäksi myös Emile Durkheim (1997) käsittelee sociaalista kerrostuneisuutta tutkimuksessaan yhteiskunnallisesta työnjaosta. (Giddens 1973.)

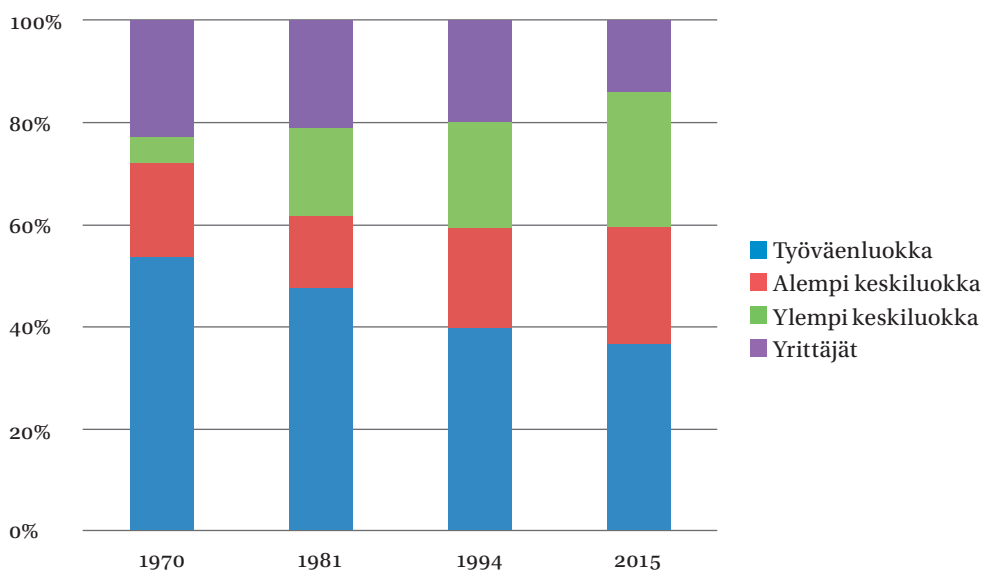
Marxin (1964) mukaan kapitalistinen yhteiskunta on luokkayhteiskunta, jossa aiempi feodaalisen yhteiskunnan väkivaltaan perustunut alistaminen oli korvautunut taloudellisella riistolla. Yhteiskuntaluokat määrittyvät tällöin tuotantosuhteiden kautta tuotantovälineet omistavaksi porvaristoksi ja palkkatyötä tekeväksi työväenluokaksi. Weberin (1978) luokka-asetan määrittelyssä elämänmahdollisuuksilla viitataan resursseihin, joita yksilöt voivat käyttää hyvinvoinnin ja muiden haluttujen päämäärien saavuttamiseen. Weber tarkasteli luokkia niiden markkina-asetiin perustuvina taloudellisina luokkina (class), säätyjakoon perustuvina asemina (status) ja puoluejakoon perustuvina puolueina (party). Luokkajaossa on kysymys omistamisen lisäksi käytettävissä olevasta varallisuudesta – luokat syntyvät taloudellisten intressien ja markkinoiden olemassaolon yhteisvaikutuksena. Status oli Weberille yhteiskunnan kerrostuneisuuden keskeinen osoitin – statusasema voi perustua esimerkiksi elämäntapaan, muodolliseen koulutukseen ja syntyperään tai ammattiin perustuvaan arvoasemaan. (Blom 1987; Turner 1988; Weber 1978.)

Durkheim (1997) käsittelee yhteiskunnan kerrostuneisuutta työnjaon näkökulmasta. 'Primitiivisissä' yhteiskunnissa on vallalla samankaltaisuuteen perustuva mekaaninen solidaarisuus. 'Moderneissa' orgaaniseen solidaarisuuteen perustuvissa yhteiskunnissa työnjako on keskeistä yhteiskunnallisen solidaarisuuden ja yhtenäisyyden kannalta. Durkheimin mukaan sociaalisen kerrostuneisuuden tulee normaalissa tilassa ilmentää yksilöiden välistä luonnollista (esimerkiksi koulutuksen kautta muotoutunutta) erilaisuutta. Tähän normaaliin, pakottomaan työnjakoon kuuluu esimerkiksi se, että jokainen saa työstään oikeudenmukaisen palkkion.

Suomen luokkarakenteen muutokset 1970-luvulta nykypäivään

Suomen luokkarakenteen yleensä hitaaseen muutoksen ovat vaikuttaneet ennen muuta talouden ja työnjaon muutokset. Harri Melinin (2019) mukaan luokkarakenteen ensimmäinen suuri murros Suomessa merkitsi itsenäisen pienviljelyn laajentumista 1920-luvulla: toiseen maailmansotaan saakka Suomi oli maatalousyhteiskunta, jossa teollisuuden ja muun palkkatyön osuus oli eurooppalaisittain vertaillen pieni. Toinen luokkarakenteen murros perustui yhteiskunnan palkkatyöläistymiseen: 1940-luvun lopulta 1970-luvulle maataloudesta siirtyi joukoittain väestöä teollisuustyöhön ja palveluihin. Kolmas suuri murros oli palkkatyöväestön keskiluokkaistuminen: 1970-luvulta lähtien erilaisen asiantuntijatyön ja johtotehtävien määrä kasvoi ja niin sanotun suorittavan työn osuus väheni. (Melin 2019; ks. myös Blom & Melin 2014.)

Suomessa 1970-luvulta lähtien tapahtunut keskiluokkaistuminen sisältää useita yhtäaikaista trendejä. Ensinnäkin sekä ylemmän että alemman keskiluokan osuudet ovat kasvaneet merkittävästi suuremmiksi kuin koskaan aikaisemmin. Toinen tärkeä muutos on työväenluokan supistuminen: vielä 1980-luvun alussa työväenluokkaan lukeutui puolet ammatissa toimivista mutta vuonna 2015 enää runsas kolmannes. Kolmas keskiluokan kasvuun liittyvä muutos on ollut yrittäjäväestön väheneminen. Vielä 50 vuotta sitten yrittäjiä oli runsas viidennes ammatissa toimivasta väestöstä, joista iso osa maatalousyrittäjiä. Vuonna 2015 yrittäjiä oli 15 prosenttia ja maanviljelijöitä alle kolme prosenttia. Kun yrittäjät ja palkkatyötä tekevä keskiluokka muodostavat yhdessä 63 prosenttia ammatissa toimivasta väestöstä, voi nykyistä Suomea hyvin kutsua keskiluokkaiseksi yhteiskunnaksi. (Melin 2019.)

Kuvio 1. Suomen luokkarakenne vuosina 1970, 1981, 1994 ja 2015 (%) (Melin 2019).

Yhteiskuntaluokkien koostumus sukupuolen mukaan on niin ikään muuttunut olennaisesti. Naisten osuus keskiluokassa on kasvanut ja työväenluokassa vähentynyt – työväenluokka on muuttunut uudelleen miesenemmistöiseksi. Siinä missä keskiluokka on nykyisin naisenemmistöinen, keskiluokan sisällä miehiä on tuntuvasti enemmän erilaisissa johtotehtävissä. Luokissa näkyvät erot ovat havaittavissa myös koulutuksen eriytymisessä sukupuolen mukaan. Esimerkiksi vuonna 2015 naisten osuus kaikista tutkintoon johtavan koulutuksen opiskelijoista oli 53 prosenttia. Koulutusaloinn vaihtelu oli suurta. Humanistisella ja opetuslalla naisten osuus oli 75 prosenttia, sosiaali- ja terveyslalla 67 prosenttia ja tekniikan ja liikenteen alalla 22 prosenttia. Sukupuolittaisen eriytymisen lisäksi myös suupolvittaisilla ja alueellisilla jaoilla on edelleen tärkeä sijansa luokkarakenteen eriytymisessä. Työväenluokkaan lukeutuvien osuus on suurempi vanhoissa ikäpolvissa, ja ylempään keskiluokkaan lukeutuvien osuus väestöstä on suurempi kaupungeissa kuin maaseudulla. (Melin 2019.)

Suomalaisen luokkarakenteen keskiluokkaistumisessa on ollut ennen kaikkea kysymys väestön nousevasta koulutustasosta. Koulutustason kohoaminen on myös avannut uusille kohorteille aiempaa paremmat mahdollisuudet saavuttaa vanhempiin korkeampi sosiaalinen asema, ja koulutuksen tasa-arvoistuminen on lisännyt ylisukupolvista sosiaalista liikkuvuutta (Erola 2009). Kuten Jani Erola, Elina Kilpi-Jakonen ja Lucia Ruggera (2020) huomauttavat, vähemmän keskusteltu muutos koskee luokkarakenteen muutoksen vaimenemista nuoremmilla kohorteilla. Sosiaalisen nousun mahdollisuuksien vähentyessä sosiaalisen laskun todennäköisyys lisääntyy, ja samalla koulutuksen merkitys kilpailussa korostuu.

Suomalaista luokkatutkimusta 1940-luvulta 1990-luvulle

Suomalaisen luokkarakenteen historia 1800-luvulta alkaen palautuu ammatti- ja elinkeinorakenteeseen, vaikka tuolloin ratkaiseva kriteeri olikin jako omistajiin ja omistamattomiin. Raja vedettiin sen mukaan, oliko henkilö itsenäisessä vai epäitsenäisessä ammattiasemassa, eli 'omistiko' hän elinkeinonsa. Käytännössä yhteiskuntaluokat olivat siis ammattiluokkia, ja luokat voitiin laskea ammattien perusteella elinkeinorakenteesta. (Haapala & Peltomaa 2018.) Pertti Haapalan ja Jarmo Peltomaan (2018) mukaan tämä luokkakuva alkoi murtua vasta 1990-luvulla, kun perinteiset ammattihierarkiat ja identiteetit muuttuivat. Luokkaa alettiin määritellä uudelleen, eikä ammatti ollut enää itsestään selvä jakaja. 2000-luvulla luokkajaossa alettiin korostaa kulttuurisia tekijöitä, mistä lähtökohdista erottelua alettiin tehdä enemmän identiteetin ja elämäntavan kuin työpaikan ja palkan suuruuden mukaan. Kyse on pikemmin painostuksen muutoksesta kuin täyskäännöksestä. Työ ja tulot nimittäin selittävät edelleen elämäntapaa ja identiteettiä.

Luokan käsite nousi varsinkin 1960- ja 1970-luvuilla julkiseen keskusteluun Suomessa; tosin jo aiemmin oli tehty muutamia laajoja luokkatutkimuksia. Tärkein niistä

oli vuonna 1948 julkaistu Heikki Wariksen teos *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne*. Waris tarkasteli paitsi suomalaisen yhteiskunnan kerrostumarakennetta, myös sosiaalista liikkuvuutta kerrostumien välillä. Seuraava merkittävä tutkimus oli vuonna 1966 julkaistu Urho Rauhalan (1966) teos *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus*. Rauhalan tutkimuksessa yhteiskuntaluokat muodostettiin ammattien arvostukseen pohjautuen eikä esimerkiksi teoreettisesti määritettyjen objektiivisten kriteerien perusteella.

Yrjö Engeströmin kirja *Koulutus luokkayhteiskunnassa* vuodelta 1970 on ensimmäinen suomalainen teos, joka keskittyy koulutuksen ja yhteiskuntaluokkien yhteyksiin. Engeströmin marxilaisessa analyysissä koulu on läpeensä porvariston luokkaintressien mukaan järjestäytynyt laitos, ja ideologisena koneistona se pyrkii tekemään yhteiskuntaluokat näkymättömiksi:

[– –] myöhäiskapitalistisen yhteiskunnan taloudellisen toiminnan luonne edellyttää massoilta hyvin suurta kulutushalukkuutta. Lisäksi massoilta vaaditaan lisääntyvässä määrin suoritushalukkuutta, pyrkimystä kohota jatkuvasti ylemmäs yhteiskunnan hierarkiassa. Nämä ominaisuudet ovat tärkeitä myöhäiskapitalistisen yhteiskunnan taloudelliselle kasvulle ja tasapainon säilymiselle. (Engeström 1970, 72.)

[– –] massat on saatava vakuuttuneiksi siitä, että menestyminen tai epäonnistuminen on ainoastaan yksilöstä kiinni; hänen sosiaalisella taustallaan ei ole mitään yhteyttä asiaan. Massa on saatava ajattelemaan jatkuvasti vain yksilöä yhteiskunnan toiminnan perusyksikkönä – yhteiskuntaluokat on tehtävä kansalaisille käsittämättömiksi käsitteiksi. (Engeström 1970, 73.)

Suomalaisen yhteiskunnan rakennetta kuvaavaan teokseen *Suomalaiset* sisältyy luokkatutkimuksen kannalta kaksi tärkeää tutkimusta: Risto Alapuron (1980) *Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan* ja Matti Alestalon (1980) *Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen*. Alapuro kuvaa, kuinka maailmansotien välisenä aikana keskiluokkaistuminen ja koulutus laajenivat yhtä jalkaa. Vuonna 1940 keskiluokkaan luettiin kuuluvan noin 10 prosenttia perhekunnista; juuri keskiluokka omaksui koulutuksen yksilökohtaisen kilpailun välineeksi. Tällaisten pyrkimysten vuoksi koulutus lisääntyi jo tuolloin nopeammin kuin tila ylimmissä luokka-asemissa. Aikaisemmin yliopisto oli ollut vahvasti nimenomaan ylemmän virkamiehistön kouluttaja, mutta maailmansotien välisenä aikana sivistyneistö ja akateemisesti koulutetut alettiin nähdä osana keskiluokkaa, mikä oli tuonaikainen osoitus ylimpien tutkintojen inflaatiosta. (Alapuro 1980.)

Alestalo (1980) kiinnittää niin ikään huomiota koulutukseen juuri keskiluokan kasvun ja toimihenkilöasemien lisääntymisen yhteydessä. Toisen maailmansodan jälkeinen aika olikin voimakkaan toimihenkilöistymisen aikaa. Akateemisesti koulutetusta väestönosasta oli 1970-luvulle tultaessa tullut palkkatyötä tekeviä toimihenkilöitä, tyypillisinä esimerkkeinä lääkärit, asianajajat ja arkkitehdit. Toimihenkilötehtävien ja korkeakoulutuksen lisääntymisen seurauksena keskiluokan kulttuurinen

koostumus muuttui. Keskiluokkaan nousi yhä enemmän alempien yhteiskuntaluokkien kasvatteja, eivätkä he olleet omaksuneet kasvatuksessaan luokka-asemansa perineelle keskiluokalle ominaista kulttuuria.

Seppo Pöntisen (1983) tutkimus sosiaalisesta liikkuvuudesta poikkesi aiemmista suomalaisista luokkatutkimuksista monipuolisten tilastollisten menetelmien ja systemaattisen Pohjoismaiden vertailun ansiosta. Pöntinen esittelee ja kommentoi luokkateorioita, mutta käyttää empiirisessä osassa kuitenkin kerrostuman (*stratum*) käsitettä viitatessaan luokkiin: esimerkiksi "ammattitaitoiset työläiset" (*skilled workers*) ja "ammattitaidottomat työläiset" (*unskilled workers*). Pöntisen mukaan koulutus on pääasiallinen kanava kerrostumien välisessä liikkuvuudessa, eikä sosiaalista nousua juurikaan tapahtunut ilman jonkinasteista tutkintoa. Toisaalta sosiaalinen lasku työväenluokkasiin asemiin selittyi lähes yksinomaan matalalla koulutuksella. Niin ikään keskiluokan perheissä luokka-asema saatiin välitettyä jälkikasvulle nimenomaan tutkintoja hankkimalla.

Massiivisin luokkatutkimushanke Suomessa on ollut Raimo Blomin ja kumppaneiden Tampereen yliopistossa toteuttama "Luokkaprojekti", jonka pääteos *Suomalaiset luokkakuvassa* julkaistiin vuonna 1984 (Luokkaprojekti 1984). Luokkaprojekti perusti lähtökohtansa Erik Olin Wrightin marxilaiseen perinteeseen kuuluvaan luokkateoriaan, ja se oli osa Wrightin johtamaa suurta kansainvälistä luokkarakenne- ja luokkatietoisuushanketta. Koulutusta ei *Suomalaiset luokkakuvassa* -tutkimuksessa tarkastella eksplisiittisenä luokka-aseman kriteerinä eikä teoksessa käsitellä koulutuksen asemaa tai merkitystä systemaattisesti, mutta esimerkiksi työpaikan vaikutusmahdollisuuksiin ja työn autonomiaan koulutus liittyy ainakin epäsuorasti.

Markku Kivinen jatkoi Luokkaprojektin lähtökohdista tutkimuksellaan uusista keskiluokista. *Parempien piirien ihmisiä* -tutkimus (1987) käsitteli erityisesti uusien keskiluokkien määrittelyn problematiikkaa. Kivisen mukaan 20 prosenttia 1980-luvun suomalaista palkansaajista luettiin uusien keskiluokkien ytimeen, joka koostui professionaaleista, tieteellis-teknisestä sivistyneistöstä, pääoma-adekvaatin autonomian ryhmästä ja virastotyön johtavassa asemassa olevien ryhmästä. Koulutus on vahvasti mukana Kivisen tutkimuksessa, joka kehitteli eteenpäin teoriaa työn autonomiasta luokkakriteerinä. Ammatin tunnustettu professionaalisuus ja koulutusvaatimukset kytkeytyvät vahvasti yhteen, ja näin ollen koulutus on ainakin epäsuorasti vaikuttamassa luokkien muodostumiseen ja luokkien eroihin.

Marja Järvelän *Palkkatyö ja koulutustarve* (1991) käsitteli palkkatyön kasvua, ammatillistumista ja toimijoiden strategioita toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa. Tutkimuksessa tarkastellaan palkkatyön yleistymisen ja väestön koulutustarpeen kasvun välistä yhteyttä. Väestöllä on tiettyjä yhteiskuntaluokittain eriytyneitä intressejä koulutukseen. Järvelä analysoi erityisesti palkansaajien työorientaatiota, työpaikan vaihtoihteita, työn ja koulutuksen vastaavuutta, työssä saatua koulutusta sekä motivaatiota hankkia lisää koulutusta ja parantaa ammattitaitoa.

Luokka-asema elämäntyylinä ja subjektiivisena kokemuksena

1970-luvulta alkaen sosiologian klassikoihin perustuvan luokkatutkimuksen rinnalle alkoi nousta uudenlaisia tapoja teoretisoida ja analysoida luokkaa suhteessa muihin sosiaalisiin jakoihin ja hierarkioihin. Samalla luokan ja koulutuksen yhteydet vakiintuivat (kasvatus)sosiologian tutkimuskohteina. Pierre Bourdieun (1984) *distinktioteoriassa* yhteiskuntaluokan käsite voidaan ymmärtää marxilaisen yhteiskuntaluokan ja weberiläisen statusryhmän synteessä, jossa luokan tärkein määrittäjä ja yhdistävä side on ryhmän kesken jaettu yhtenäinen elämäntyyli. Bourdieun ja Jean-Claude Passeronin *Reproduction in Education, Society and Culture* (1977) korostaa erityisesti koulutuksen merkitystä luokkaperustaisessa leimautumisessa eikä vain sen valikointitehtävää.

Jälkistrukturalistisen sosiologian keskeinen väite 1970–1990-luvuilla oli, että yhteiskuntaluokat ovat jopa kadonneet (Savage 2015). Erityisesti Zygmunt Bauman (2000), Anthony Giddens (1991) ja Ulrich Beck (1986) ovat esittäneet argumentteja luokan merkityksen hiipumisesta myöhäismoderniin riskiyhteiskuntaan siirtymisen ja yksilöllistymiskehityksen myötä: Eriarvoisuus ei jakaudu aikaisemmilla tavoilla väestöryhmittäin. Uusi eri-arvoisuus on paremminkin yksilöllisesti koettua ja yksilöllisesti jakautunutta.

1990-luvulta alkaen koulutussosiologia on yhdistänyt sekä strukturalistisia että jälkistrukturalistisia aineksia – tutkimuksissa esimerkiksi sukupuoli ja etnisyys ovat lisänneet merkitystään koulutukseen liittyvien sosiaalisten jakojen ja eri-arvoisuuksien osoittimina. (Melin 2010.) Luokka on alettu enenevästi ymmärtää kehollistuneena, elettyinä, jokapäiväisenä kokemuksena, joka yhdistyy etnisen taustan, sukupuolen ja kansalaisuuden kaltaisiin rakenteellisiin tekijöihin. Yhdessä ne tuottavat ja uusintavat yhteiskunnan luokkarakennetta. Koulutus nähdään merkittäväksi näissä prosesseissa osana laajempia taloudellisia, poliittisia ja kulttuurisia rakenteita. (Apple 2013.)

Stephen J. Ballin ja kumppaneiden (Ball, Bowe & Gewirtz 1995, 1996; ks. myös Ball 2006) 1990-luvun tutkimukset kouluvalinnoista Englannissa ovat bourdieulaisia analyysejä luokan ja valikoitumisen yhteyksistä. Naisten asemaa Isossa-Britanniassa tutkinut Beverley Skeggs (1997, 2004) on etnografisen tutkimuksen keinoin osoittanut millä tavoilla sukupuolten, pääomien ja yhteiskuntaluokkien väliset suhteet rakentuvat, sekä miten luokkaan ja kulttuuriin liittyvät käytännöt rajoittavat sekä väheksyvät naisten työtä ja toimintaa.

Manner-Euroopassa Agnès van Zanten (esim. van Zanten & Maxwell 2015; van Zanten 2005) on tutkinut bourdieulaisesta näkökulmasta ranskalaisen yläluokan koulutuspolkuja ja erottautumismekanismeja. Vastaavasti Diane Reay on tarkastellut esimerkiksi luokkahäpeän ja ulkopuolisuuden käsitteiden avulla työväenluokkaisten henkilöiden epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia englantilaisessa koulutusjärjestelmässä (Reay 2001, 2003, 2005) sekä yliopistossa (Reay 2018).

Luokkatutkimuksen uusi tuleminen 2000-luvulla

Blomin ja kumppaneiden Luokkaprojekti oli Suomessa viimeinen luokkatutkimuksen suurhanke pitkäksi ajaksi. 2000-luvulla luokkatutkimus vilkastui uudelleen niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa. Luokkatutkimus sai uudenlaisia painotuksia 'eletyn luokan' käsitteen kautta. Alettiin tutkia, miltä luokka tuntuu ihmisten elämässä, ja miten ihmiset elävät luokassaan ja luokkaansa. Näissä tutkimuksissa kiinnitettiin huomiota myös siihen, miten jokapäiväisten luokkakokemusten kautta yhteiskuntaluokkia uusinnetaan ja pidetään yllä.

Katriina Järvisen ja Laura Kolben *Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa* (2007) nostatti laajaa julkista keskustelua yhteiskuntaluokasta ja sen kokemuksellisuudesta. Kirjassa 16 eri yhteiskuntaluokkiin lukeutuvaa ihmistä kertoo elämästään, kokemuksestaan ja luokkahavainnoistaan. Ainakin osittain kirjan nostattama kiinnostus luokkanäkökulmaa kohtaan oli seurausta siitä, kuinka kirjoittajat kuvaavat lapsuuden ja nuoruuden kokemuksia oman perheensä elinoloista ja luokittuneesta kulttuurista sekä havaitsemistaan luokkaeroista. Haastateltujen kokemuksissa koulutus on monella tapaa esillä. Ylemmissä luokissa korkeaa koulutusta pidetään itsestäänselvyytenä ja osana luokkakulttuurin ja sivistyksen välittämistä jälkikasvulle. Työväenluokassakin koulutusta arvostetaan, mutta työväenluokkaiset vanhemmat voivat myös pelätä koulutuksen vieraannuttavan lapsen perheestä johdattaessaan tämän toisenlaiseen elämäntapaan.

Vuonna 2010 ilmestynyt Jani Erolan toimittama *Luokaton Suomi?* koostui useista tutkimusartikkeleista, joiden empiirissä analyyseissä käytettiin Robert Eriksonin ja John H. Goldthorpen (1992) luokkaluokitusta. Erityisesti luokka-aseman periytyvyyttä ja sosiaalista liikkuvuutta sekä tietenkin koulutuksen ja luokka-aseman yhteyksiä koskevien tarkastelujen keskiössä ovat koulutus ja tutkinnot. Vuonna 2013 Erola tutkimusryhmineen avusti Helsingin Sanomia luomaan verkkosivuilleen Luokkakoneen, joka perustui 40 000 kansalaisen antamiin vastauksiin internet-kyselyssä. Luokkakoneen esittämiin kysymyksiin vastaamalla kansalaiset voivat paikallistaa, mihin yhteiskuntaluokkaan he kuuluivat. Luokkakoneesta tuli erittäin suosittu, ja se ruokki edelleen keskustelua luokista, niiden kriteereistä sekä ylipäättään luokkanäkökulman relevanssista nyky-yhteiskunnassa. Samantyyppinen hanke oli toteutettu myös Isossa-Britanniassa Mike Savagen tutkimusryhmän ja BBC:n yhteistoimin (Savage 2015).

Luokaton Suomi? -kirjassa Päivi Naumanen ja Heikki Silvennoinen (2010) analysoivat vuosina 1960–1964 syntyneiden sijoittumista Eriksonin ja Goldthorpen (1992) luokkaluokituksen mukaisesti luokka-asemiin. Työväenluokan jälkeläiset sijoituivat yli 60 prosenttisesti alimpiin luokkiin. Sen sijaan ylimmän professioluokan koulutamattomasta jälkikasvusta vain kolmasosa päätyi alimpiin luokkiin. Kaikkein todennäköisimmin ylimpään professioluokkaan sijoituivat ylimmän professioluokan jälkikasvu. Saavutettu koulutustutkinto ei tuota kaikille yhtäläistä työmarkkinamenestystä. Myös luokkatausta vaikuttaa sijoittumiseen: korkeammasta luokka-asteesta ponnistavat päätyvät samalla koulutuksella keskimäärin korkeampaan luok-

kaan kuin alempaa tulevat ikätoverinsa. Suomi on ollut Juho Härkösen (2010) mukaan sosiaalisen liikkuvuuden näkökulmasta kuitenkin verraten avoin yhteiskunta, mikä on mahdollistanut runsaasti mahdollisuuksia sosiaalisen nousuun. Suomen suhteellisen tasalaatuiseksi todettu perusopetus on luonut edellytyksiä mahdollisuuksien tasa-arvolle ja ylöspäin suuntautuvalla sosiaalisella liikkuvuudella. Useissa tutkimuksissa on havaittu pakollisen ja kaikille yhteisen peruskoulutuksen pidentämisen vähentävän koulutuksellista eriarvoisuutta ja lisäävän sosiaalista liikkuvuutta. Sen sijaan oppilaiden valikoiminen eriytyville koulutusurille varhaisessa vaiheessa pitää yllä ja lisää eriarvoisuutta. (Härkönen 2010.)

Suomalaisen luokkatutkimuksen menetelmät ja tutkimuskohteet ovat laajentuneet 2000-luvulla. Elämäntyylin merkitys luokka-aseman osoittimena on noussut luokkatutkimuksen kohteeksi 2000-luvun Suomessa: Semi Purhosen ja kumppaneiden (2014) *Suomalainen maku* -teos tarkastelee suomalaisen maun jakautumista kulttuurin kentillä musiikista kirjallisuuteen, urheiluun ja ruokaan. Purhosen ja kumppaneiden kattava analyysi osoittaa miten harrastukset, vapaa-ajanviettotavat ja niihin liittyvä kulttuurinen maku – ihmisten elämäntyyli – eivät jakaudu yhteiskunnassa tasaisesti tai satunnaisesti. Ne kuvaavat monenlaisia sosiaalisia jakolinjoja, jotka liittyvät yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen, valtaan ja kamppailuun sosiaalisesta arvostuksesta ja statuksesta.

Myös sukupuoli kiinnittyy luokkaan ja kokemukseen luokasta. Tarja Tolosen (2008) toimittama *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli* -teoksessa tarkastellaan palkka-, koulutus- ja kulttuurieroja sukupuolen kautta. Kirjan luvuissa luokka-asema kietoutuu arjen käytäntöihin, politiikkaan, moraaliin, normeihin ja erottelun muotoihin. Nämä symboliset, kulttuuriset ja materiaaliset erot määrittävät konkreettisesti eri-ikäisten naisten ja miesten elämää ja elämänkulkua.

Mari Käyhkö on tutkinut etnografisella otteella työväenluokkaisten naisten ja koulutuksen suhteita. Vuonna 2006 ilmestyneessä *Siivoojaksi oppimassa: etnografisen tutkimus työläistyöistä puhdistuspalvelualan koulutuksessa* -teoksessa tutkitaan yhtäältä luokkataustan vaikutusta valikoitumiseen ja koulutusasenteisiin sekä toisaalta sitä, miten ammatillinen koulutus osaltaan uusintaa työvoimaa työväenluokkaiseen asemaan. Pääomat, habitus ja bourdieulainen teoretisointi jäsentävät Käyhkön (2014, 2015) myöhempiä tutkimuksia työläistaustaisten naisten kokemuksista yliopisto-opiskelusta. Käyhkön haastattelemat työläistaustaiset naiset kertovat luokkataustan ja yliopistokoulutuksessa vallitsevan kulttuurin yhteensopivuuden ehdoista ja yhteensopimattomuuden seurauksista. Koetut vierauden kokemukset todentavat ajatusta, jonka esimerkiksi Bourdieu on kiteyttänyt habituksen ja kulttuurisen ympäristön yhteensopivuudesta: kun oma habitus on ympäristön mukainen, henkilö voi toimia 'kuin kala vedessä'. Työläiskotien kasvatit kokevat olevansa yliopistossa kuin 'kala kuivalla maalla', oudossa ympäristössä, jonka koodistoon he eivät ole saaneet kotoa minkäänlaista tuntumaa. Koulutusjärjestelmän ja erityisesti yliopistoinstituution näennäinen luokkaneutraalius ja huomion keskittäminen mahdollisuuksien tasa-arvoon saattavat Käyhkön (2014) mukaan pikemminkin vaikeuttaa luokan ja sen vaikutusten tunnistamista.

Piia Seppäsen, Mira Kalalahden, Risto Rinteen ja Hannu Simolan (2015) toimittama *Lohkoutuva peruskoulu – Perheiden kouluvalinnat, yhteiskuntaluokat ja koulutuspolitiikka* kuvaa suomalaista kouluvalintapolitiikkaa, sen tuloa Suomeen sekä peruskoulujen eriytymistä perheiden ja yhteiskunnallisten jakojen näkökulmasta. Kirjassa nostetaan kouluvalinnat peruskoulussa erääksi luokka-aseman osoittimeksi 2000-luvun Suomessa. Hakeutuminen lähinnä suurimmissa kaupungeissa tarjolla oleviin painotetun opetuksen ryhmiin on selvästi yhteydessä vanhempien koulutukseen, tulotasoon ja työmarkkina-asemaan. Tämä ilmentää tekijöiden mukaan keskiluokkaista pyrkimystä erontekoihin. Myös etnisyys kietoutuu osaksi kysymystä vanhempien oikeudesta valita lapselleen muu kuin kunnan osoittama lähikoulu.

Kvalitatiivisiin lähestymistapoihin lukeutuvan *Luokan ääni ja hiljaisuus* -kirjan toimittajat tunnustavat tekevänsä emansipatorisen tiedonintressin ajamaa kriittistä luokkatutkimusta, jossa halutaan nostaa esiin erityisesti köyhien väestönosien ja alempien yhteiskuntaluokkien ääni. Lähestymistavan juuret ovat marxilaisessa ja bourdieulaisessa luokkateoriassa sekä uudemmassa kulttuurisessa ja feministisessä luokkatutkimuksessa. Kirjoittajat kiinnittävät huomiota siihen, miten nykyinen luokkajärjestys tuottaa eriarvoisuutta ja jaotteluja, joiden seurauksena ihmisryhmät eivät tule kohdelluiksi tasavertaisesti. (Anttila, Kauranen, Launis & Ojajärvi 2016.) Kirjassa hyödynnetään monenlaisia aineistoja, mutta koulutusnäkökulma yhteiskuntaluokkiin tai luokkajärjestykseen ei saa analyyseissä juurikaan tilaa.

Kirjan rakenne

Olemme kuvanneet johdantoluvussa luokkatutkimusta ja sen ilmenemistä suomalaisessa kontekstissa erityisesti strukturalististen ja jälkistrukturalististen katsontatapojen painotusten ja yhdistelmien kautta. Samoin tämän teoksen yhdeksän artikkelia tarkastelevat luokkakysymystä yhteiskunnallisissa rakenteissa piilevinä elettyinä ja koettuina, valtaan kietoutuneina ilmiönä.

Kirjaan on koostettu kolme näkökulmakokonaisuutta. Kirjan avaa kysymys sosiaalisesta liikkuvuudesta. Mira Kalalahti ja Hanna Nori tarttuvat erääseen sosiaalisen liikkuvuuden klassiseen tutkimuskohteeseen: arvostettujen koulutusalojen saavuttamiseen ja arvostetuimpien ammattialojen periytymiseen. Lääketieteen opintoja esimerkkejä käyttäen kirjoittajat analysoivat koulutuksen periytyvyyden ja sosiaalisen sulkeuman ilmenemistä 2000-luvun Suomessa. Tulokset osoittavat lääketieteen edelleen sosiaalisesti hyvin valikoivaksi alaksi, vaikka varsinainen sosiaalinen sulkeuma eli lääkärin ammatin periytyminen ei aineistossa ollut kovin vahvaa. Toisaalta niin sanottuja epätyypillisiä reittejä lääketieteelliseen kulkevat opiskelijat lisäävät lääkärin ammatin edustavuutta eri yhteiskuntaluokissa.

Kirjan toisessa luvussa Nina Haltia, Ulpukka Isopahkala-Bouret ja Heli Mutanen tarkastelevat luokkataustan yhteyttä kouluttautumiseen työväenluokkaistausten

kauppatieteen opiskelijoiden koulutuskokemuksien kautta. Koulutuskokemukset kytkeytyvät kirjoittajien analyysissä bourdieulaisittain tulkittuihin pääomiin, joiden epätasaista jakautumista koulutusmahdollisuuksien tasa-arvon kysymyksissä usein kuvataan. Luku kuitenkin avaa työväenluokkaiseksi määrittymisen moninaisemmaksi kysymykseksi sisällyttäen työväenluokkaisuuteen myös haastateltavien subjektiivisen kokemuksen 'alemmasta taustastaan'. Tulokset kuvaavat, miten 'matka työväenluokasta ekonomiksi' edellyttää kulttuuristen ja sosiaalisten rajojen ylittämistä.

Ensimmäisen osan päättää näkökulma sosiaalisesta liikkuvuudesta akateemiseen työyhteisöön. Mari Käyhkö kuvaa luvussa, miten akateeminen maailma kohtaa työväenluokkaisen kulttuurin työläistaustaisten ja akateemisesti koulutettujen naisten yliopistotyössä. Kollektiivisella muistelutyömenetelmällä Käyhkö yhdistää objektiivisen luokan tulkintoihin eletyn luokan muistijälkiä. Luokka näyttäytyy tässä tulkinassa maatuskanukkena, jonka päälle rakentuu eletyn elämän myötä uusia kerroksia. Työläistaustaisten akateemisten naisten näkymätön vähemmistö rakentaa kriittistä intersektionaalista ymmärrystä luokasta.

Kirjan toisessa osassa koulutusta tarkastellaan elämänkulkua ja yhteiskuntaluokkaa määrittävänä pääomana. Janne Varjo, Mira Kalalahti ja Minna Vilkmán tarkentavat ensimmäisen osan keskustelua luokkakysymyksen monikerroksisuudesta. Tutkimuskohteena olevat nuoret sekä nuoruus elämänvaiheena tarjoavat erityisen keinon tarkastella elämänkulun ja luokka-aseman yhdistymistä. Kirjoittajat hyödyntävät luvussaan bourdieulaisittan virittynyttä luokkatutkimusta ja skeggsiläistä tulkintaa luokasta sekä analysoivat luokkaan kasvamista elämänkulun tiloina, joissa tuotetaan ja jotka ilmentävät hierarkioita. Elämänkulkuaan suunnitellessa nuoret katsovat tulevaisuuteen kasvuperheidensä kautta.

Veronica Salovaara jatkaa väitöstutkimukseensa perustuvassa luvussa luokkakysymyksen ja koulutusvalintojen tarkastelua yhdistämällä Bourdieun habituksen käsitettä Skeggsin ajatuksiin luokan käsitteen monimuotoisuudesta ja monitahoisuudesta. Salovaara kuvaa, miten opettajat, oppilaat, opinto-ohjaajat, rehtorit ja vanhemmat puhuvat nuorten koulutusvalinnoista sekä osoittaa, millä tavoilla nuorten toimijuus on aina sidottu näkyviin tai piiloiisiin rakenteisiin, kuten perhetaustaan tai asuinalueisiin. Myös vanhempien toimijuus lastensa koulutusvalinnoissa on yhteiskuntaluokkasidonnainen ilmiö; aktiivisuus koulutusvalinnoissa on erityisesti keskiluokkaisen kasvatuskulttuurin ominaisuus.

Kolmannessa luvussa Heikki Silvennoinen, Kaspian Herrala Heikki Kinnari ja Hanna Laalo tarkastelevat palkansaajien mahdollisuuksia työssä oppimiseen ja itsensä kehittämiseen luokka-aseman mukaan. Tarkastelu perustuu Bourdieunkin kirjoituksista tutulle ajatukselle, että työ muokkaa tekijäänsä siinä missä elinympäristöt ja toistuvat toiminnot ja rutiinit yleensäkin. Yhteiskuntaluokille tyypilliset kulttuurit rakentuvat elinympäristössä perityille elämäntavoille sekä työn luonteelle. Erikson-Goldthorpen luokkajaottelua hyödyntävien empiiristen tulosten mukaan eri yhteiskuntaluokissa on hyvin erilaiset mahdollisuudet työelämässä oppimiseen ja

ammattilliseen kehittymiseen, vaikka elinikäisen oppimisen politiikassa edellytetään kaikilta itsensä kehittämistä ja jatkuvaa kouluttautumista. Tutkimus havainnollistaa sitä, kuinka erilaisia oppimisympäristöjä yhteiskuntaluokat ovat.

Teoksen kolmas osa kohdistaa katseen koulutusjärjestelmään. Koulutuksen ja yhteiskuntaluokan uusintamisen dynamiikka tuotetaan koulutusjärjestelmän rakenteissa ja niitä koskevissa valtakamppailuissa. Kolmannen osan avauksena Jarmo Kalunki analysoi Bourdieun kulttuurisen reproduktion eli yhteiskunnallisten suhteiden ylisukupolvisen uusintamisen muotoja perusopetuksen opetussuunnitelmissa. Kalunki kysyy, missä määrin peruskoulu määrää opetussuunnitelman perusteiden perustalta yleiseksi 'opiksi' ylempien yhteiskuntaluokkien kulttuurisia käytäntöjä ja vastaa, että erityisesti äidinkieli, kuvataide ja yhteiskuntaoppi oppiaineina näin tekevät. Sen sijaan musiikki, liikunta ja käsityö määräävät opiksi 'yhteiskuntaluokattomia' käytäntöjä.

Kuten peruskoulun opetussuunnitelma, myös koulussa hallitseva kieli uusintaa ylempien yhteiskuntaluokkien kulttuurista valtaa suhteessa alempiin luokkiin. Sara Juvonen, Riikka Oittinen, Heidi Huilla, Sonja Kosunen, Marja Peltola ja Tiina Luoma tarkastelevat kolmannen osan toisessa luvussa erityisesti kieltä kulttuurisena pääoman muotona. Kielellinen pääoma on Bourdieun käsittein kulttuurisen pääoman erityinen muoto, jota koulu opettajineen legitimoi. Peruskoulun oletus suomen kielen osaamisesta jättää ei-suomenkieliset opiskelijat suomenkielisissä kouluissa eriarvoiseen asemaan pääomien kumuloituvassa prosessissa ja ylläpitää vallitsevan (keski-luokkaisen) väestön valta-asemaa.

Viimeisenä tutkimusartikkelina on Toni Ahvan, Vilja Helmisen ja Hanna Wassin analyysi oppivelvollisuus uudistuksen kannatuksesta. Kirjoittajat tarkastelevat, mistä yhteiskuntaluokista oppivelvollisuusiän nostamista ja toisen asteen maksuttomuutta edistävät näkökulmat löytyvät. Kirjoittajat osoittavat, miten koulutuspoliittiset uudistukset, kuten oppivelvollisuus uudistus, noudattavat muilla yhteiskunnallisilla alueilla havaittua mallia: arvio omasta yhteiskuntaluokasta on yhteydessä tulonsiirtojen kannatukseen ja haluun hillitä eriarvoisuutta. Alempiin yhteiskuntaluokkiin itsensä sijoittava väestö kannattaa oppivelvollisuuden pidentämistä tavoitteena tarjota kaikille yhdenvertaiset koulutusmahdollisuudet. Oppivelvollisuus uudistuksen yhteydessä yhteiskuntaluokan vaikutus kantoihin on kuitenkin vain osittainen, mikä saa kirjoittajat arvelemaan kannatuksen noudattelevan puoluepoliittisia jakolinjoja.

Teoksen päättää artikkelien pohjalta tehty tulkinta suomalaisen koulutussosiologian luokkakysymyksestä 2020-luvulla. Koulutus ja yhteiskuntaluokka -teos on ensimmäinen 2020-luvun suomalaisen yhteiskunnan luokkarakenteen ja koulutusjärjestelmän välisiä yhteyksiä kuvaava esitys.

Lähteet

- Alapuro, R. 1980. Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa T. Valkonen, R. Alapuro, M. Alestalo, R. Jallinoja & T. Sandlund (toim.) *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Helsinki: WSOY, 36–101, 276–280.
- Alestalo, M. 1980. Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa T. Valkonen, R. Alapuro, M. Alestalo, R. Jallinoja & T. Sandlund (toim.) *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Helsinki: WSOY, 102–180.
- Alestalo, M. 1986. *Structural Change, Classes and the State*. Research group for comparative sociology. University of Helsinki No. 33, Helsinki.
- Anttila, A.-H., Kauranen, R., Launis, K. & Ojajarvi, J. (toim.) 2016. *Luokan ääni ja hiljaisuus. Yhteiskunnallinen luokkajärjestys 2000-luvun alun Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Apple, M.W. 1979. *Ideology and Curriculum*. Boston: Routledge and Kegan Paul.
- Apple, M.W. 1982. *Education and Power*. Boston: Routledge and Kegan Paul.
- Apple, M.W. 2013. Between traditions: Stephen Ball and the critical sociology of education. *London Review of Education* 11 (3), 206–217. <http://dx.doi.org/10.1080/14748460.2013.840981>
- Ball, S., Bowe, R. & Gewirtz, S. 1995. Circuits of Schooling: A Sociological Exploration of Parental Choice of School in Social-Class Contexts. *The Sociological Review* 43, 52–78.
- Ball, S., Bowe, R. & Gewirtz, S. 1996. School Choice, Social Class and Distinction: The Realisation of Social Advantage in Education. *Journal of Education Policy* 11 (1), 89–112.
- Ball, S. 2006. *Education Policy and Social Class. The Selected Works of Stephen J. Ball*. London: Routledge.
- Bauman, Z. 2000. *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Becker, R. 2003. Educational Expansion and Persistent Inequalities of Education. Utilizing Subjective Expected Utility Theory to Explain Increasing Participation Rates in Upper Secondary School in the Federal Republic of Germany. *European Sociological Review* 19 (1), 1–24.
- Bernstein, B. 1971. *Class, Codes and Control, Volume 1: Theoretical studies towards a sociology of language*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bernstein, B. 1977. *Class, Codes and Control, Volume 3: Towards a theory of educational transmissions*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Bernstein, B. 1996. *Pedagogy, Symbolic Control and Identity*. London: Taylor and Francis.
- Blom, R. 1987. Weber, luokat ja toimintateoria. Teoksessa T. Hietaniemi (toim.) *Aiheita Weberistä*. Helsinki: Tutkijaliitto, 127–147.
- Blom, R. & Melin, H. 2014. Keskiluokkaistuuko Suomi? Teoksessa K. Lempiäinen & T. Silvasti (toim.) *Eriarvoisuuden rakenteet*. Tampere: Vastapaino, 20–51
- Bourdieu, P. 1984. *Distinction: A social critique of the judgment of taste*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, P. 1989. Social space and symbolic power. *Sociological theory* 7(1), 14–25.
- Bourdieu, P. 1991. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press

- Bourdieu, P. & Passeron, J.-C. 1977. *Reproduction in Education, Society and Culture*. Beverly Hills, CA.: SAGE.
- Breen, R. & Goldthorpe, J.H. 2001. Class, Mobility and Merit. The Experience of Two British Cohorts. *European Sociological Review* 17 (2), 81–101.
- Durkheim, E. 1997. *The Division of Labour in Society*. Kääntänyt englanniksi W. D. Halls. New York: Free Press.
- Erikson, R. & Goldthorpe, J. H. 1992. *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford University Press.
- Engeström, Y. 1970. *Koulutus luokkayhteiskunnassa – Johdatus kapitalistisen yhteiskunnan koulutusongelmiin*. Jyväskylä: Gummerus.
- Erola, J. 2009. Social Mobility and Education of Finnish Cohorts Born 1936–75. Succeeding While Failing in Equality of Opportunity? *Acta Sociologica* 52, 307–27.
- Erola, J. 2010a. Johdanto. Teoksessa J. Erola (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 19–26.
- Erola, J. 2010b. (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Erola, J. 2010c. Luokkarakenne ja luokkiin samastuminen Suomessa. Teoksessa J. Erola (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 27–44.
- Erola, J., Kilpi-Jakonen, E. & Ruggera, L. 2020. Koulutuksen yhteys sosiaaliseen liikkuvuuteen vahvistuu. *T&Y* 4. <https://labore.fi/t&y/koulutuksen-yhteys-sosiaaliseen-liikkuvuuteen-vahvistuu/>
- Giddens, A. 1973. *The Class Structure of the Advanced Societies*. New York: Harper & Row.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and Self Identity: Self and Society in the Late Modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Haapala, P. & Peltomaa, J. 2018. Elinkeinorakenne 1750–2000. Teoksessa P. Haapala (toim.) *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Tampere: Vastapaino, 170–209.
- Hautamäki, A. 1982. Activity Environment, Social Class and Voluntary Learning. Joensuun korkeakoulun julkaisuja A 22. Joensuu: Joensuun korkeakoulu.
- Hautamäki, A. 1984. Lukioonlähtö ja sosiaaliluokka. Opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 24. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Härkönen, J. 2010. Sosiaalinen periytyvyys ja sosiaalinen liikkuvuus. Teoksessa J. Erola (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 45–66.
- Järvelä, M. 1991. Palkkatyö ja koulutustarve: Tutkimus palkkatyön kasvusta, ammatillistumisesta ja toimijoiden strategioista Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Järvinen, K. & Kolbe, L. 2007. Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa: Nykysukupolven kokemuksia tasa-arvosta. Helsinki: Kirjapaja.
- Kahma, N. 2011. *Yhteiskuntaluokka ja maku*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kivinen, M. 1987. Parempien piirien ihmisiä: näkökulma uusiin keskiluokkiin. Helsinki: Tutkijaliitto.

- Kivinen, O., Hedman, J., Kaipainen, P. 2007. From Elite University to Mass Higher Education. Educational expansion, equality of opportunity and returns to university education. *Acta Sociologica* 50 (3), 231-247.
- Kivinen, O., Rinne, R. 1995. Koulutuksen periytyvyys. Nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa. SVT, Koulutus 1995:4. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kuusela, J. 1986. Koulumenestys, lahjakkuus ja sosiaalinen tausta. *Kasvatus* 17 (3), 192-197.
- Käyhkö, M. 2006. Siivoojaksi oppimassa: etnografinen tutkimus työläistytöistä puhdistuspalvelualan koulutuksessa. Joensuu: Joensuu University Press.
- Käyhkö, M. 2014. Kelpaanko? Riitänkö? Kuulunko? Työläistäustaiset naiset, yliopisto-opiskelu ja luokan kokemukset. *Sosiologia* 51 (1), 4-20.
- Käyhkö, M. 2015. Working-class girls in a foreign land. Social class and settling into university in a cross-current between two cultures. *Gender and Education* 27 (4), 445-460.
- Luokkaprojekti. 1984. Suomalaiset luokkakuvassa. Tampere: Vastapaino.
- Marshall, G., Swift, A. & Roberts, S. 1997. *Against the Odds: Social Class and Social Justice in Industrial Societies*. Oxford: Oxford University Press.
- Marx, K. 1964. *The Communist Manifesto*. Teoksessa *Selected Works*, Vol. 1. Moskova: Progress Publishers, 108-119.
- Melin, H. 2010. Tarvitaanko vielä luokkatutkimusta? Teoksessa J. Erola (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 211-226.
- Melin, H. 2019. Suomi on edelleen luokkayhteiskunta. Alusta! Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan verkkojulkaisu. <https://www.tuni.fi/alustalehti/2019/02/26/suomi-on-edelleen-luokkayhteiskunta/>
- Naumanen, P. & Silvennoinen, H. 2010. Koulutus, yhteiskuntaluokat ja eriarvoisuus. Teoksessa J. Erola (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 67-88.
- Nori, H. 2011. Keille yliopiston portit avautuvat? Tutkimus suomalaisiin yliopistoihin ja eri tieteenaloille valikoitumisesta 2000-luvun alussa. Turku: Turun yliopiston julkaisuja C 309.
- Noro, A. 2000. Aikalaismoitteen sosiologisen teorian kolmantena lajityyppinä. *Sosiologia* 37(4), 321-329.
- Purhonen, S., Gronow, J., Heikkilä, R., Kahma, N., Rahkonen, K. & Toikka, A. 2014. Suomalainen maku. Kulttuuripääoma, kulutus ja elämäntyylien sosiaalinen eriytyminen. Helsinki: Gaudeamus.
- Pöntinen, S. 1983. *Social Mobility and Social Structure. A Comparison of Scandinavian Countries*. The Finnish Society of Sciences and Letters (Societas Scientiarum Fennica) 20.
- Rauhala, U. 1966. Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus: 1960-luvun suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus ammattien arvostuksen valossa. Porvoo: WSOY.
- Reay, D. 2001. Finding or losing yourself? Working-class relationship to education. *Journal of Education Policy* 16 (4), 333-346. <https://doi.org/10.1080/02680930110054335>
- Reay, D. 2003. A Risky Business? Mature Working-class Women Students and Access to Higher Education. *Gender and Education* 15 (3), 301-317. <https://doi.org/10.1080/09540250303860>

- Reay, D. 2005. Beyond Consciousness? The Psychic Landscape of Social Class. *Sociology* 39 (5), 911–928.
- Reay, D. 2018. Working class educational transitions to university: The limits of success. *European Journal of Education* 53 (4), 528–540.
- Savage, M. 2015. *Social Class in the 21st Century*. Penguin.
- Seppänen, P., Kalalahti, M., Rinne, R. & Simola, H. (toim.) 2015. *Lohkoutuva peruskoulu. Perheiden kouluvalinnat, yhteiskuntaluokat ja koulutuspolitiikka*. Helsinki: Kasvatusalan tutkimuksia 68. Suomen Kasvatustieteellinen Seura.
- Shavit, Y., Arum, R., Gamoran, A. & Menachem, G. 2007. *Stratification in Higher Education: A Comparative Study of 15 Countries*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Shavit, Y. & Blossfeld, H.-P. (toim.) 1993. *Persisting Inequality: Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*. Boulder: Westview Press
- Skeggs, B. 1997. *Formations of Class & Gender: Becoming Respectable*. Lontoo: Sage.
- Skeggs, B. 2004. *Class, Self, Culture*. Lontoo: Routledge.
- Tolonen, T. (toim.) 2008. *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- Turner, B. S. 1988. *Status*. Milton Keynes: Open University Press.
- Waris, Heikki. 1948. *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne*. Helsinki: Otava.
- Weber, M. 1978. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley: University of California Press.
- Wright, E. O. 2005. Social class. Teoksessa G. Ritzer (toim.) *Encyclopedia of Social Theory*. London: Sage, 717–724.
- van Zanten, A. 2005. Bourdieu as education policy analyst and expert: a rich but ambiguous legacy. *Journal of Education Policy* 20 (6), 671–686.
- van Zanten, A. & Maxwell, C. 2015. Elite education and the State in France: durable ties and new challenges. *British Journal of Sociology of Education* 36 (1), 71–94.